

Droga do *Summorum Pontificum*. Kolejne regulacje Kościoła w zakresie dostępu do tradycyjnych obrzędów liturgicznych rytu rzymskiego w świetle oceny teologicznej i filozoficznej

The Path to „*Summorum Pontificum*”. The Church’s Subsequent Regulations
Defining Access to the Traditional Liturgy of the Roman Rite
from Theological and Philosophical Perspectives

Wprowadzenie

Pomimo pewnej niechęci, z jaką niektóre środowiska odnosiły się do wydanego przez Benedykta XVI dokumentu *Summorum Pontificum*, poszczególne konferencje episkopatu zadeklarowały gotowość wprowadzenia regulacji, które papieskie motu proprio kreśliło¹. Pozwoliło to, z jednej strony, na udostępnienie wiernym tradycyjnej liturgii rzymskiej, która była sprawowana przed Soborem Watykańskim II, z drugiej zaś – na wyraźne uregulowanie statusu Mszału Jana XXIII w nowej rzeczywistości liturgicznej Kościoła katolickiego².

¹ Tak uczyniły m.in. konferencje Polski, Niemiec czy Szwajcarii. Zob.: J. Michalik, *Głos biskupów polskich w związku z opublikowaniem przez Benedykta XVI motu proprio „Summorum Pontificum”*, „Anamnesis” 13 (2007), z. 4, s. 44; K. Lehmann, *Wyjaśnienie przewodniczącego Niemieckiej Konferencji Biskupów, Karla kard. Lehmana, do motu proprio „Summorum Pontificum” papieża Benedykta XVI z dnia 7 lipca 2007 r.*, „Anamnesis” 13 (2007), z. 4, s. 45; *List apostolski motu proprio Summorum Pontificum. Wskazania dla diecezji niemieckich*, „Anamnesis” 14 (2008), z. 1, s. 48–49; K. Koch, *List apostolski motu proprio Summorum Pontificum. Wskazania biskupów szwajcarskich*, „Anamnesis” 14 (2008), z. 1, s. 50–51.

² Nie oznacza to oczywiście, że postanowienia dokumentu zostały wszędzie wprowadzono w życie. Niektóre konferencje episkopatu czy przełożeni zakonni utrudniali celebrowanie tradycyjnej liturgii rzymskiej wbrew wyraźnym regulacjom papieskiego dokumentu, a część środowisk otwarcie występowała przeciwko *Summorum Pontificum*. Zob.: J. Kowalski, *Motu proprio „Summorum Pontificum” Benedykta XVI z 7 lipca 2007*, w: *Introibo ad altare Dei. Księdzu Profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Kopersek, Kraków 2008, s. 233; *Symposium na temat „Summorum Pontificum”*, „Anamnesis” 15 (2009), z. 1, s. 101.

Papieski dokument nie był jednakże pierwszą próbą określenia i ustabilizowania pozycji niezreformowanych obrzędów liturgicznych. Już za pontyfikatu Jana Pawła II, a nawet Pawła VI, wydawane były bowiem różne normy prawne regulujące status oraz relację tradycyjnej liturgii do zreformowanego rytu. Bliższe przyjrzenie się tym dokumentom oraz zawartym w nich zapisom pozwoliłoby na określenie, w którym kierunku rozwijało się oficjalne stanowisko Kościoła wobec niezreformowanego rytu Mszy Świętej oraz w jakim zakresie samo motu proprio Benedykta XVI przywraca tradycyjne obrzędy liturgiczne Kościoła.

Celem niniejszego opracowania jest próba odtworzenia dostępu do tradycyjnej liturgii rzymskiej na tle kolejno wydawanych przez Stolicę Apostolską dokumentów regulujących prawo korzystania z niezreformowanych obrzędów Mszy Świętej³. Opracowanie składać się będzie z czterech części. W trzech pierwszych nastąpi analiza poszczególnych dokumentów dotyczących poruszanej problematyki pod kątem postawionego problemu⁴, w czwartej zaś zostaną przedstawione zaobserwowane implikacje.

List *Quattuor abhinc annos*

Ważnym impulsem do wydania dokumentu *Quattuor abhinc annos* była ankieta skierowana 19 czerwca 1980 r. do biskupów przez Świętą Kongregację dla Sakramentów i Kultu Bożego z polecenia Jana Pawła II⁵. Celem wysłania owej ankiety była chęć zebrania opinii biskupów w odniesieniu do recepcji przeprowadzonej w ostatnim czasie odnowy liturgicznej, a zwłaszcza nowej formy Mszy Świętej. Papieża interesowało szczególnie, czy funkcjonują jeszcze środowiska związane z niezreformowanym rytym.

³ W literaturze najczęściej przytaczane są trzy dokumenty regulujące ten status: *Quattuor abhinc annos*, *Ecclesia Dei* oraz *Summorum Pontificum*. Właśnie te dokumenty będą podstawą prowadzonych w niniejszym opracowaniu analiz. Regulacje prawne wydane za pontyfikatu Pawła VI będą jedynie tłem prowadzonych badań z tego powodu, że tamtejsze wytyczne nie dotyczyły tradycyjnej liturgii rzymskiej w jej kształcie z Mszału Jana XXIII. Zob.: D. Mielnik, *Czy Mszał Jana XXIII został kiedykolwiek zakazany?*, „Teologia Młodych” 6 (2017), s. 36–37.

⁴ W każdej części będzie również miało miejsce zarysowanie kontekstu historycznego poszczególnych dokumentów.

⁵ Zob.: C. Krakowiak, *Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy Świętej?*, w: *Jedna wiara, jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. C. Krakowiak, B. Migut, Lublin 2009, s. 186. Do tej ankiety nawiązuje zresztą sam list już na samym początku. Tytuł dokumentu został zaczerpnięty od pierwszych słów tego listu.

Zgodnie z odpowiedziami przesłanymi przez biskupów, nowy ryt mszalny, wprowadzony w związku z przeprowadzonymi reformami liturgicznymi, został powszechnie przyjęty w całym Kościele, a problem środowisk przywiązanych do tradycyjnej liturgii pojawiał się sporadycznie. Na celebracje nieodnowionego rytu Mszy Świętej wyrazili zgodę niektórzy biskupi Francji i Anglii, na terenie Stanów Zjednoczonych zaś takie celebracje odbywały się bez otrzymania uprzedniej zgody hierarchów kościelnych. Niektórzy biskupi prosili co prawda o pozwolenie na swobodne korzystanie z niezreformowanego Mszału, niemniej większość była przeciwna takiemu rozporządzeniu.

Inne ważne wydarzenie miało miejsce 16 listopada 1982 r. Było to zebranie ważnych osobistości Kurii rzymskiej pod przewodnictwem ówczesnego prefekta Kongregacji Nauki Wiary, kard. Josepha Ratzingera. Owocem prowadzonych debat było memorandum, w którym obradujący opowiedzieli się za propozycją wydania dokumentu papieskiego, który na nowo wyłożyłby istotę liturgii, potępił szerzące się nadużycia i dokonał syntezy dwóch Mszałów Rzymskich⁶.

Ostatecznie Jan Paweł II wyszedł naprzeciw tym wiernym, którzy byli przywiązani do dawnej liturgii. 3 października 1984 r. z inicjatywy papieża został wydany list Kongregacji Kultu Bożego⁷. Jan Paweł II pozwolił w nim biskupom diecezjalnym na udzielanie indultu, mocą którego w pewnych przypadkach będzie możliwość celebrowania Mszy Świętej według ksiąg niezreformowanych. Wydanie takiego pozwolenia było, jak stwierdzają autorzy tego listu, *wyrazem troski Ojca Świętego o wszystkie dzieci Kościoła*.

W odniesieniu do warunków korzystania z takiego pozwolenia dokument wymienia ich kilka. Po pierwsze, udzielona zgoda może dotyczyć osób duchownych oraz wiernych świeckich. Po drugie, osoby uczestniczące w niezreformowanym rycie Mszy Świętej powinny być imiennie wymienione w listownej prośbie skierowanej do biskupa⁸. Po trzecie, po otrzymaniu zgody należy posługiwać się typycznym wydaniem Mszału Rzymskiego z 1962 r.⁹. Po czwarte, taka liturgia

⁶ Zob.: P. M[ilcarek], *Dossier: Ratzingerowska droga do Summorum Pontificum*, „Christianitas” z. 34 (2007), s. 28.

⁷ Zob.: Congregatio pro Cultu Divino, *Epistula de usu Missalis Romani iuxta editionem typicam anni MCMLXII*, „Acta Apostolicae Sedis”, 76 (1984), s. 1088–1089.

⁸ Ten warunek ponadto implikował konieczność uprzedniego złożenia pisemnej prośby o uczestnictwo w tradycyjnych obrzędach Mszy Świętej. Zresztą w dalszej części listu następuje wyraźna informacja, że celebracja niezreformowanej liturgii może być sprawowana tylko (łac. *tantummodo*) dla grup, które o nią poproszą.

⁹ Jest to o tyle istotny zapis, że do tej pory zgoda wydawana za pontyfikatu Pawła VI związana była z koniecznością uwzględnienia zmian w liturgii z 1965 oraz 1967 r.

może odbywać się jedynie w kościołach i kaplicach wskazanych przez biskupa z wyłączeniem kościołów parafialnych¹⁰. Po piąte, to biskup miał wyznaczać dni oraz dalsze warunki, pod którymi celebrowanie Mszy Świętej według rytu niezreformowanego mogło mieć miejsce.

Poza wspomnianymi formalnymi restrykcjami, list Kongregacji Kultu Bożego wspominał również o obowiązku akceptacji prawomocności oraz doktrynalnej poprawności Mszału promulgowanego za pontyfikatu Pawła VI przez tych, którzy chcieliby uczestniczyć we Mszy Świętej celebrowanej według niezreformowanych ksiąg liturgicznych. Autorzy listu przypomnieli również, że korzystanie z Mszału Jana XXIII pociąga za sobą konieczność celebrowania liturgii tylko w języku łacińskim. Ostatnią restrykcją wspomnianą przez dokument jest nałożenie na biskupów obowiązku powiadomienia Kongregacji o wydanych pozwoleniach oraz przygotowania relacji ze stosowania przez wiernych takiego pozwolenia¹¹.

Motu proprio *Ecclesia Dei*

Na wydanie przez Jana Pawła II motu proprio *Ecclesia Dei* wpłynęły w sposób szczególny dwa ważne wydarzenia. Pierwszym z nich było zwołanie przez papieża specjalnej komisji złożonej z dziewięciu kardynałów kurii rzymskiej w grudniu 1986 r.¹². Celem powołanej komisji było zbadanie funkcjonowania indultu z 1984 r. Zgodnie z orzeczeniem kardynałów, wydany parę lat wcześniej dokument nie doprowadził do rozwiązania problemu środowisk przywiązanych do tradycyjnej liturgii rzymskiej, w związku z czym zdaniem komisji należało opracować nowe regulacje w tej sprawie. Projekt nowych rozwiązań został przedstawiony papieżowi już w lutym 1987 r., niemniej wskutek sprzeciwu niektórych konferencji episkopatu dokument nigdy nie został podpisany przez Jana Pawła II¹³.

¹⁰ Dokument pozwalał w wyjątkowych przypadkach na odstępianie od tego warunku po uzyskaniu zgody biskupa.

¹¹ List wspomina o konieczności złożenia takiego sprawozdania rok po udzieleniu indultu.

¹² Por.: W. Pskit, *Językowe konsekwencje motu proprio Summorum Pontificum*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 20 (2011), s. 275. Członkami tej komisji byli: sekretarz Stanu, prefekci Kongregacji ds. Biskupów, Kongregacji Kultu Bożego, Kongregacji ds. Duchowieństwa, Kongregacji ds. Kanonizacji, Kongregacji Nauki Wiary, Kongregacji ds. Ewangelizacji Narodów, prefekt Archiwum i Biblioteki Watykańskiej oraz były prefekt Kongregacji ds. Duchowieństwa.

¹³ Projekt zakładał m.in. swobodny wybór pomiędzy Mszałem Jana XXIII a Mszałem Pawła VI zarówno podczas celebracji indywidualnych, jak również z udziałem ludu. Zob.: P. Milcarek,

Drugim wydarzeniem, które okazało się bezpośrednim bodźcem do wydania przez papieża motu proprio, było udzielenie przez abpa Marcela Lefebvre'a, 30 czerwca 1988 r., święceń biskupich czterem prezbiterom wbrew wyraźnemu zakazowi Stolicy Apostolskiej¹⁴. Stało się to pomimo podpisanego niespełna dwa miesiące wcześniej, 5 maja, przez Josepha Ratzingera i Marcela Lefebvre'a protokołu ugody¹⁵. Papież, wydając 2 lipca 1988 r. motu proprio *Ecclesia Dei*¹⁶, ogłosił zaciągniętą przez arcybiskupa ekskomunikę oraz nawiązał pokrótce do problemu korzystania z niezreformowanych ksiąg liturgicznych.

Jan Paweł II wyraża w wydanym dokumencie wolę ułatwienia osobom przywiązanych do starych obrzędów uczestnictwa w niezreformowanych obrzędach liturgicznych oraz zachęca biskupów i duszpasterzy do wychodzenia naprzeciw słusznym prośbom o tradycyjny ryt mszalny¹⁷. W zakresie konkretnych zapisów prawnych papież zachęca do częstszego wydawania pozwoleń na celebrowanie niezreformowanej liturgii. W tym kontekście następuje odwołanie do norm ustanowionych cztery lata wcześniej w liście *Quattuor abhinc annos*¹⁸.

Motu proprio *Summorum Pontificum*

Okazją do wydania kolejnego ważnego dokumentu regulującego zasady korzystania ze starych ksiąg liturgicznych był pontyfikat Benedykta XVI. Papież jeszcze jako kardynał znany był ze swojego zamiłowania do tradycyjnych obrzędów Mszy Świętej, stąd wśród wiernych i duchowieństwa panowało przekonanie, że po objęciu Stolicy Piotrowej zechce złagodzić dotychczasowe regulacje prawne w zakresie korzystania z niezreformowanego Mszału, zważywszy, że już

Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej, Dębogóra 2009, s. 320; P. M[ilcarek], *Dossier: Ratzingerowska droga do Summorum Pontificum*, s. 30.

¹⁴ Zob.: C. Krakowiak, *Wiara. Kościół. Liturgia*, Lublin 2016, s. 207.

¹⁵ Lefebvre wycofał swój podpis już na drugi dzień po podpisaniu dokumentu. Zob.: P. M[ilcarek], *Dossier: Ratzingerowska droga do Summorum Pontificum*, s. 30–31.

¹⁶ Zob.: Ioannes Paulus II, *Quibus Commissio quaedam ad plenam ecclesiam communionem Fraternalitatis sacerdotalis a sancto Pio X sodalium vel eidem coniunctorum expediendam instituitur*, „Acta Apostolicae Sedis” 80 (1988), s. 1495–1498.

¹⁷ Papież wspomina również o przywiązaniu do tradycyjnej dyscypliny, co sugeruje możliwość stosowania niektórych przynajmniej przepisów kościelnych obowiązujących przed reformami.

¹⁸ W sensie ścisłym dokument ten zatem nie wniósł żadnych nowych regulacji prawnych dotyczących zasad korzystania ze starego Mszału. Warunki pozostały te same, co w 1984 r. Mocą tego dokumentu zostaje ustanowiona przede wszystkim komisja, której celem miała być opieka nad osobami związanymi ze stowarzyszeniem założonym przez Lefebvre'a, które jednak chciałyby pozostać w jedności ze Stolicą Apostolską.

w 2003 r. sugerował, że Stolica Apostolska powinna jednoznacznie uregulować status liturgii tradycyjnej¹⁹. Chociaż oczekiwany dokument wydany został stosunkowo szybko po wyborze Josepha Ratzingera na kolejnego Następcę św. Piotra, to jednak nie oznacza to, że pojawienie się motu proprio nie poprzedziły różnego rodzaju konsultacje. Dokument był szeroko konsultowany oraz przedstawiany do wglądu konferencjom biskupim²⁰.

Ostatecznie dokument został ogłoszony 7 czerwca 2007 r.²¹, niemniej, zgodnie z zawartymi w nim zastrzeżeniami, miał on zacząć obowiązywać dopiero parę miesięcy później, od 14 września. Wraz z motu proprio wydany został również list papieski²², datowany tego samego dnia, skierowany do biskupów, w którym to liście papież uzasadniał swoją decyzję zastąpienia dotychczasowych regulacji prawnych w zakresie warunków korzystania ze starych ksiąg liturgicznych nowymi zasadami²³.

Ponieważ, zgodnie z postanowieniami motu proprio, dotychczas obowiązujące dokumenty (*Quattuor abhinc annis, Ecclesia Dei*) utraciły swoją moc, Benedykt XVI wprowadził nowe zasady korzystania z tradycyjnych ksiąg liturgicznych. Regulacje te są dosyć szczegółowe i rozpatrują różne możliwe przypadki. Z punktu widzenia tematyki podjętej w niniejszym opracowaniu ważne są jednak następujące ustalenia, które można podzielić na dwie zasadnicze kategorie: regulacje w przypadku nieregularnych Mszy Świętych bez udziału ludu (tzw. prywatnych) oraz wytyczne w przypadku regularnych Mszy Świętych z udziałem ludu²⁴.

¹⁹ Zob.: K. Tyburowski, *Kontekst historyczno-kościelny dokumentu Benedykta XVI Summorum Pontificum*, „Resovia Sacra” 16 (2009), s. 80. Innym powodem była chęć spełnienia prośb tych, którzy byli przywiązani do starszych form kultu. Zob.: B. Orłowski, *Motu proprio Summorum Pontificum Benedykta XVI i wytyczne Konferencji Episkopatu Polski. Analiza prawna*, w: *Eucharystia – tradycja czy teraźniejszość?*, red. W. Irek, P. Cembrowicz, Wrocław 2008, s. 117.

²⁰ Zob.: K. Koch, *Dwie formy jednego obrządku rzymskiego. Liturgiczno-teologiczne wprowadzenie do motu proprio papieża Benedykta XVI*, „Anamnesis” 13 (2007), z. 4, s. 47; H. Sobeczko, *Ciągłość tradycji w mszalach rzymskich z 1570 i 1970 roku. Na marginesie motu proprio Benedykta XVI Summorum Pontificum*, „Liturgia Sacra”, 14 (2008), z. 2, s. 241.

²¹ Zob.: Benedictus XVI, *De usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani*, „Acta Apostolicae Sedis”, 99 (2007), z. 9, s. 777–781.

²² Zob.: Benedictus XVI, *Epistula ad Episcopos Catholicae Ecclesiae Ritus Romani*, „Acta Apostolicae Sedis”, 99 (2007), z. 9, s. 795–799.

²³ Papież wymienił wśród nich m.in. chęć wewnętrznego pogodzenia Kościoła oraz pragnienie udostępnienia bogactwa tradycji następnym pokoleniom.

²⁴ Na podstawie treści dokumentu wyróżnić można jeszcze przypadek Mszy Świętej w Instytutach Życia Konkretowanego oraz w Stowarzyszeniach Życia Apostolskiego. Takim przypadkiem poświęcony został trzeci artykuł dokumentu.

W odniesieniu do pierwszej grupy regulacji wskazać należy trzy zasadnicze zapisy. Po pierwsze, w Mszach Świętych bez udziału ludu kapłani mogą swobodnie korzystać z Mszału niezreformowanego z wydania opublikowanego w 1962 r. każdego dnia w roku z tym zastrzeżeniem, że nie mogą tego czynić podczas Triduum Paschalnego. Po drugie, dla celebracji Mszy Świętej według rytu tradycyjnego bez udziału ludu nie jest wymagana żadna zewnętrzna zgoda: ani Stolicy Apostolskiej, ani biskupa. Wreszcie w Mszach Świętych celebrowanych indywidualnie przez kapłana mogą uczestniczyć ci wierni, którzy tego chcą.

W odniesieniu do drugiej grupy regulacji należy wskazać sześć zasadniczych zapisów. Po pierwsze, wierni mają prawo do uczęszczania na Mszę Świętą celebrowaną według Mszału z 1962 r.²⁵ Po drugie, w niedziele i święta może mieć miejsce tylko jedna Msza Święta sprawowana według rytu niezreformowanego. Po trzecie, liturgia tradycyjna może być celebrowana w dni robocze. Po czwarte, istnieje możliwość celebrowania Eucharystii według Mszału z 1962 r. przy specjalnych okazjach²⁶. Po piąte, w przypadku gdy proboszcz nie jest w stanie spełnić prośby wiernych co do możliwości celebrowania liturgii tradycyjnej, sprawa powinna zostać skierowana do biskupa diecezjalnego, a w przypadku kiedy i on nie jest w stanie umożliwić wiernym uczestnictwa w niezreformowanym obrzędzie Mszy Świętej, sprawa ma zostać skierowana do Papieskiej Komisji „*Ecclesia Dei*”. Wreszcie, dokument pozwala również na sprawowanie innych sakramentów według tradycyjnego rytuału, w tym również bierzmowania²⁷.

Teologiczno-filozoficzne implikacje wynikające z przeprowadzonych zestawień

Wydaje się, że w świetle przeprowadzonych zestawień poszczególnych orzeczeń w sprawie obowiązywalności i zakresu korzystania z niezreformowanego Mszału Rzymskiego wskazać można na dwie

²⁵ Dokument wspomina w artykule piątym o *stale obecnej grupie wiernych*.

²⁶ Na przykład podczas pielgrzymek, pogrzebów czy ślubów. Na takie celebracje zgodę jednak powinien wyrazić proboszcz.

²⁷ Dokument nie podaje wprost takiej możliwości w odniesieniu do sakramentu święceń. Co do sakramentów chrztu, pokuty, ostatniego namaszczenia oraz małżeństwa dokument precyzuje, że możliwość sprawowania tych sakramentów według tradycyjnego rytu uzależniona jest od zgody proboszcza.

zasadnicze grupy konkluzji. Pierwszą z nich jest zagadnienie statusu Mszału Jana XXIII na przestrzeni lat 1980–2007 w odniesieniu do wydanego po raz pierwszy w 1970 r. Mszału Pawła VI. Drugą natomiast jest kwestia dostępu do skarbów tradycyjnej liturgii rzymskiej związanej nie tylko z obrzędami Mszy Świętej, ale również z innymi sakramentami czy ordynacjami.

Status Mszału Jana XXIII wobec Mszału Pawła VI w latach 1980–2007

Zgodnie z dokumentami wydanymi przez Świętą Kongregację dla Kultu Bożego w latach 70. XX w.²⁸, celebrowanie Mszy Świętej w ry- cie tradycyjnym było możliwe tylko i wyłącznie przez tych księży, którzy z różnych powodów nie byli w stanie celebrować odnowio- nej liturgii (choroba, podeszły wiek, trudność w przystosowaniu się). Co więcej, taka celebrowanie wymagała uprzedniej zgody biskupa oraz musiała być sprawowana bez udziału wiernych oraz z uwzględnie- niem zmian wprowadzonych dwiema instrukcjami wykonawczymi z 1964 oraz 1967 r.²⁹.

W tym kontekście list *Quattuor abhinc annos* wydany przez Kongregację dla Kultu Bożego wprowadzał bardzo duże reformy. Dokument ten bowiem nie ograniczał możliwości celebrowania niezreformowanego rytu Mszy Świętej tylko do bardzo wąskiej gru- py kapłanów, ale do wszystkich osób duchownych oraz świeckich, podczas gdy wcześniejsze regulacje praktycznie pozbawiały ludzi świeckich możliwości uczestnictwa w tradycyjnych obrzędach eu- charystycznych³⁰. Po raz pierwszy również pojawił się wyraźny za- pis pozwalający na nieuwzględnianie w celebrowaniach reform wpro- wadzonych dwiema wspomnianymi instrukcjami wykonawczymi, które wprowadzały wiele elementów typowych dla duchowości zreformowanej Mszy Świętej³¹. Choć dokument ten stawał dość

²⁸ Chodzi tu przede wszystkim o dokumenty *De Missali Romano, Liturgia Horarum et Calen- dario* oraz notyfikację z 28 X 1974 r. Zob.: Sacra Congregatio pro Cultu Divino, *De Missali Romano, Liturgia Horarum et Calendario*, „Acta Apostolice Sedis”, 63 (1971), s. 712–715.

²⁹ Zob.: A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1997, s. 298. Chodzi tu o in-strukcje *Inter oecumenici* oraz *tres abhinc annos*.

³⁰ Taka możliwość istniała, ale tylko po uzyskaniu odpowiedniego indultu, który jednak wy- dawany był niechętnie.

³¹ Takimi elementami były m. in. zmiana kierunku celebrowania, wprowadzenie języków narodo- wych czy znacząca redukcja różnych gestów liturgicznych.

wymagające warunki uzyskania pozwolenia na uczestnictwo w tradycyjnej liturgii eucharystycznej, to należy mieć na uwadze, że mimo wszystko taką możliwość dawał.

Kolejny ogłoszony dokument, czyli motu proprio *Ecclesia Dei*, nie wniósł praktycznie nic nowego w zakresie swobody dostępu do tradycyjnego Mszału. Jako że zachęta papieża do częstszego wydawania stosowanych pozwoleń nie wpływała w sposób bezpośredni na treść uprzednio ustalonych norm, warunki, które musieli spełnić ubiegający się o możliwość uczestnictwa w niezreformowanych obrzędach Mszy Świętej, nie zmieniły się. Brak złagodzenia dotychczasowych przepisów można próbować tłumaczyć tym, że głównym celem motu proprio było jak najszybsze ustosunkowanie się papieża do nielegalnych święceń abpa Marcela Lefebvre'a, stąd, wydaje się, brakowało czasu na to, żeby bardziej szczegółowo przemyśleć zagadnienie dostępu do liturgii tradycyjnej³².

W kontekście dość rygorystycznych norm listu *Quattuor abhinc annos* regulacje wprowadzone przez motu proprio *Summorum Pontificum* wydają się bardzo liberalne. Dokument Benedykta XVI zupełnie odwrotnie podchodzi do problematyki liturgii tradycyjnej. Z chwilą wydania motu proprio niezreformowana Msza Święta przestaje być „tolerowana”, a staje się pełnoprawnym członkiem bogactwa liturgicznego Kościoła katolickiego. Choć ciągle istnieją pewne normy ograniczające możliwość korzystania z tradycyjnej Mszy Świętej, to jednak nie są to już regulacje o zasięgu globalnym, ale dotyczą pewnych konkretnych przypadków³³. Mimo że dokument Benedykta XVI nie zrównał obu form rytu, ponieważ ciągle to Mszał Pawła VI stanowi „zwyczajny” wyraz modlitwy Kościoła katolickiego, to jednak papieskie motu proprio pozwoliło na swobodny dostęp do Mszału Jana XXIII, co jeszcze zaledwie kilkadziesiąt lat wcześniej wydawało się nieosiągalne.

³² Pomiędzy święceniami abpa Marcela Lefebvre'a a wydaniem motu proprio upłynęło zaledwie kilka dni.

³³ Do tej pory było odwrotnie, tzn. normy ustalały warunki, kiedy tradycyjna liturgia może być sprawowana. Od momentu wejścia w życie dokumentu *Summorum Pontificum* normy ustalają jedynie, kiedy niezreformowana Msza Święta nie może być sprawowana.

Dostęp do bogactwa tradycyjnych form kultu katolickiego w świetle wydanych dokumentów

Dokumenty Świętej Kongregacji dla Kultu Bożego wydane w latach 70. XX w. odnosiły się przede wszystkim do zagadnienia korzystania z niezreformowanego Mszału. W praktyce oznaczało to zatem, że ewentualne pozwolenie na celebrowanie tradycyjnych obrzędów liturgicznych ograniczone zostało tylko do rytu Mszy Świętej³⁴. Należy jednakże zauważyć, że owa dyspensa dotyczyła liturgii w jej kształcie z 1967 r., a więc już, z punktu widzenia tradycyjnej teologii eucharystycznej, dość zdeformowanej.

List *Quattuor abhinc annos* wprowadził w tym zakresie znaczącą zmianę. Dokument bowiem wyraźnie wspomina, że źródłem celebracji tradycyjnej liturgii rzymskiej ma być typiczne wydanie Mszału Rzymskiego z 1962 r., a więc ta wersja Mszału sprzed przejściowych reform wprowadzonych dwiema instrukcjami wykonawczymi. Mszał Jana XXIII jest niemal powszechnie uważany za ostatnie pełnoprawne wydanie Mszału Piusa V z 1970 r. List *Quattuor abhinc annos* pozwalał zatem na dostęp do ostatniej fazy rozwoju tradycji liturgicznej Kościoła rzymskiego przed całkowitym odnowieniem obrzędów. W tym kontekście motu proprio *Ecclesia Dei* nie wniosło nic nowego do zagadnienia dostępności tradycyjnych obrzędów.

Duże zmiany z kolei przyniósł dokument wydany przez Benedykta XVI. W *Summorum Pontificum* bowiem papież nie tylko potwierdził możliwość swobodnego dostępu do Mszału Jana XXIII³⁵, ale pozwolił również na sprawowanie innych sakramentów według obrzędów zaczerpniętych z tradycyjnego Rytuału. Co więcej, biskupi otrzymali także możliwość sprawowania sakramentu bierzmowania według obrzędu zawartego w niezreformowanym Pontyfikale. Dodatkowo wspomnieć należy o możliwości odmawiania tradycyjnego Brewiarza.

Opierając się na powyższym zestawieniu, widać, że dostęp do tradycyjnych obrzędów rytu rzymskiego jest znaczący. Nie oznacza to jednak, że jest pełny. Dokument Benedykta XVI nie rozwiązał kwestii możliwości ewentualnego udzielania sakramentu święceń według

³⁴ Co więcej, dokumenty nie precyzowały, czy pozwolenie to dotyczyło choćby obrzędów Wielkiego Tygodnia.

³⁵ Dokument nie precyzuje zasad dotyczących możliwości celebrowania obrzędów Triduum Paschalnego według rytu tradycyjnego. Dopiero dokument *Universae Ecclesiae* (p. 33) wprowadził szczegółowe wytyczne.

rytu niezreformowanego bądź korzystania z tradycyjnego Ceremoniarza³⁶. Co więcej, należy również zwrócić uwagę na pewne elementy tradycyjnej liturgii rzymskiej, które nie zostały odnowione. Do takich należą choćby obrzędy Wielkiego Tygodnia sprzed reform z lat 50. XX w. Mszał Jana XXIII inkorporował zmiany wprowadzone za pontyfikatu Piusa XII, najpierw w 1951, a następnie w 1955 r. Oznacza to, że nawet podczas celebracji Mszy Świętej według Mszału z 1962 r. nie są sprawowane tradycyjne, niezreformowane obrzędy Wielkiego Tygodnia³⁷. Drugim elementem są rubryki mszalne. Nowy kodeks rubryk wprowadzony przez Jana XXIII w 1960, a inkorporowany do Mszału z 1962 r., znosił niektóre tradycyjne zwyczaje rytu rzymskiego. Przykładem mogą być takie szaty liturgiczne, jak ornat złożony czy szeroka stuła, których używanie zostało z chwilą wprowadzenia nowego kodeksu rubryk zniesione³⁸.

Inną kwestią jest (nieznaczące, ale jednak obecne) wpływanie niektórych elementów Mszału Pawła VI na Mszał Jana XXIII. Chociaż *Summorum Pontificum* pozwala na sprawowanie obrzędów Mszy Świętej w jej postaci z 1962 r., to jednak jednocześnie zezwala na odczytywanie czytań narodowych wyłącznie w języku ojczystym³⁹. Co więcej, według dokumentu wydanego przez Komisję „*Ecclesia Dei*” istnieje również możliwość korzystania z niektórych tekstów własnych o świętych oraz prefacji wprowadzonych dopiero w Mszale Pawła VI⁴⁰. Te wpływy wydają się nieco zaburzać tradycyjny wydźwięk niezreformowanej liturgii rzymskiej.

Podsumowanie

Celem niniejszego opracowania była próba odtworzenia dostępu do tradycyjnych obrzędów liturgicznych Kościoła katolickiego na tle wydawanych kolejno trzech najważniejszych dokumentów regulujących

³⁶ Zostało to uczynione w dokumencie *Universae Ecclesiae* (p. 31, 35).

³⁷ Jest to o tyle istotne, że niektóre obrzędy liturgiczne zostały znacząco zmodyfikowane wskutek reform z lat 50. XX w., jak np. liturgia Wigilii Paschalnej (dawniej: *Sabato Sancto*) czy liturgia Wielkiego Piątku (dawniej: *Feria VI in Parasceve*).

³⁸ Stanowi o tym rubryka numer 137 Mszału Jana XXIII.

³⁹ Tak to interpretują członkowie Komisji „*Ecclesia Dei*”. Por.: Pontificia Commissio „*Ecclesia Dei*”, *Instructio Ad exsequendas Litteras Apostolicas Summorum Pontificum a S.S. Benedicto PP. XVI* [26], „*Acta Apostolicae Sedis*”, 103 (2011), z. 6, s. 419.

⁴⁰ Zob.: Pontificia Commissio „*Ecclesia Dei*”, *Instructio Ad exsequendas Litteras Apostolicas Summorum Pontificum a S.S. Benedicto PP. XVI* [25], „*Acta Apostolicae Sedis*”, 103 (2011), z. 6, s. 418.

status niezreformowanego rytu kościelnego. W opracowaniu przeanalizowano pod kątem podjętej problematyki list *Quattuor abhinc annos*, motu proprio *Ecclesia Dei* oraz motu proprio *Summorum Pontificum*.

W świetle przeprowadzonych analiz należy stwierdzić, że dostęp do niezreformowanego rytu Mszy Świętej stopniowo był ułatwiany w miarę publikowania kolejnych dokumentów. Bardzo duże znaczenie w tej materii miał list *Quattuor abhinc annos* oraz motu proprio *Summorum Pontificum*. Dokument *Ecclesia Dei* praktycznie nie wносił żadnych zmian, przez co jego znaczenie w ramach poruszanej problematyki jest minimalne. Mimo bardzo wielu udogodnień i możliwości niesionych przez motu proprio Benedykta XVI, nawet *Summorum Pontificum* nie daje jednak pełnego dostępu do skarbcza tradycji liturgicznej Kościoła katolickiego, co oznacza, że wiele jej elementów pozostaje niedostępnych dla współczesnych katolików.

Summary

The paper attempts to reconstruct access conditions for the traditional liturgy of the Roman Rite against a background of subsequent documents that specify the circumstances in which the unreformed Holy Mass may be celebrated. The article offers an assessment of three most important documents that set out the principles and conditions for the celebration of the traditional liturgy: *Summorum Pontificum*, *Quattuor Abhinc Annos* and *Ecclesia Dei*. As the study demonstrates, access to the unreformed Holy Mass rite was gradually extended and facilitated though the motu proprio *Ecclesia Dei* introduced no serious changes in this respect. However, even Benedict XVI's document did not grant the faithful complete access to the entire liturgical tradition of the Roman Catholic Church as there are still certain customs and ceremonies that cannot be preserved and celebrated under the present regulations.